

FIGYELŐ

EMLÉKEZTETŐ

az MTA Demográfiai Bizottsága 1995. november 6-i üléséről

Az MTA Demográfiai Bizottsága 1995. november 6-án kibővített ülésen megvitatta a Magyar Tudományos Akadémia országgyűlési beszámolójához elkészített helyzetelemzést a Magyarországon folyó demográfiai kutatásokról.

A vitát *Klinger András* a Demográfiai Bizottság elnöke nyitotta meg, a helyzetelemzés összeállításával kapcsolatos munkákat *Csernák Józsefné* titkár ismertette.

Az ülésen résztvettek: *Daróczi Etelka, Dányi Dezső, Eiben Ottó, Faragó Tamás, Hoóz István, Kamarás Ferenc, Kovacsics József, Kováts Zoltán, Kupcsik József, Mészáros Árpád, Miltényi Károly, Pongrácz Tiborné, S. Molnár Edit, Utasi Ágnes, Valkovics Emil*, a Demográfiai Bizottság tagjai, továbbá meghívottként *Gárdos Éva, Hablicsek László, Harcsa István, Illés Sándor, Joubert Kálmán, Katona Tamás, Molnár Attila, Szukicsné Serfőző Klára, Tóth Pál Péter*.

A vita megállapításai a következők voltak:

A résztvevők elismeréssel szóltak a helyzetelemzésről és egyetértettek abban, hogy hű képet fest a magyar demográfia állapotáról, sokoldalúan mutatja be a tudományág alakulásának jellemzőit az elmúlt 15 évben. A helyzetelemzés megállapításait helyesnek, a felvetett problémákat fontosnak és megoldandóan tartották.

A demográfiai kutatás irányjaival és eredményeivel foglalkozó résszel kapcsolatban a hozzászólók felvetették, hogy a történeti demográfia nem kap olyan hangsúlyt az anyagban, mint amit jelentősége alapján megérdemelne és kérték a hiányok pótlását. Úgy vélekedtek, hogy a történeti demográfia kiemelése a demográfiai tudomány kérdéskörei között azért is indokolt, mert megbízható népességelőrejelzések nem készülhetnek megfelelő történeti látásmód, a történeti folyamatok feltárása nélkül. Konkrét példákat hozva kérték, hogy az anyag egészüljön ki a vidéki egyetemeken folyó történeti demográfiai kutatások eredményeivel, továbbá az 1992. évi nemzetiségi konferencia és a milicentenárium alkalmából rendezett történeti demográfiai konferencia-sorozat megemlékezésével. Javasolták, hogy a demográfia más tudományágakhoz fűződő kapcsolatai között legyen megemlítve a történettudomány, a néprajztudomány és a földrajztudomány is.

Ugyancsak többen felvetették, hogy a gazdaságdemográfia szerepét jobban hangsúlyozni kellene. A megváltozott társadalmi-gazdasági viszonyok között a demográfiának a társadalmi és gazdasági összefüggéseket behatóbban kellene vizsgálnia. Kérdésként hangzott el az, hogy a demográfia vajon mennyiben készült fel a megváltozott viszonyok kihívásaira.

Felmerült, hogy a demográfia témái között meg kellene említeni a palodemográfiát is. Ez olyan terület, amely úgy tűnik, hogy kihalt, holott művelése fontos lenne.

A résztvevők egyetértettek abban, hogy a hazai tudományt általánosságban jellemző kedvezőtlen anyagi körülmények a demográfiai kutatások pénzügyi feltételeiben is érzékelhetők. Úgy vélekedtek, hogy az anyagiak és a jelentős részben erre visszavezethető létszámgondok is hozzájárulnak ahhoz, hogy a demográfiában hiányterületek vannak, csökkentek a kutatási esélyek, a nagyobb demográfiai problémák kutatására nincs megfelelő kapacitás. A hozzászólók kiemelték az egyetemi tanszékeken folyó demográfiai kutatások feltételeinek romlását, amely mind a személyi összetételben, mind az infrastrukturális feltételekben megnyilvánul. Egyesek úgy vélték, hogy a helyzetelemzésben még erősebben kellene hangsúlyozni az elért eredmények és az elégtelen feltételek közötti különbséget.

A tudomány finanszírozása természetesen nemcsak anyagi kérdés, a kapcsolatszerzésben, az adatokhoz, információkhoz való hozzáférésben is vannak kihasználható lehetőségek. A demográfiai kutatások szempontjából kedvező feltételként

említették az adatgyűjtés egyszerűségét a népmozgalmi statisztikákra alapozott kutatásokban.

Többen érintették azt a kérdést, hogy a jelenlegi finanszírozási rendszer az egyéni kutatások támogatására épül. A tapasztalat azt mutatja, hogy ez nem elegendő, emellett intézményi szinten is szükséges lenne a támogatás. Ennek hiánya ugyanis a kutatásokat irányíthatatlanná teszi.

Mindenki egyetértett abban, hogy a demográfiai tudomány művelésének személyi feltételei és az utánpótlás gondjai szorosan összefüggenek azzal, hogy a demográfia intézményeinek kiépülését nem kísérte a demográfiai képzés bevezetése. A hozzászólók kiemelték, hogy a jelenlegi körülmények között a legsürgősebb feladat a posztgraduális PhD képzés megszervezése valamelyik graduálisan oktatott rokon tárgyhoz kapcsolva. Ebben a vonatkozásban a kezdeti lépések megtörténtek, ez azonban nem elegendő, a cél a demográfia graduális oktatásának elérése. Ezzel összefüggésben említés történt az ELTE Jogi Karának kezdeményezéséről, ahol folyamatban van egy demográfia tankönyv kiadása is. Javasolták, hogy érdemes lenne a demográfia oktatását az ún. Universitásokra építeni. Ezek több egyetemet szolgálnak ki és programjuk hiányos a demográfia oktatása nélkül.

A tudományos publikálás helyzetével kapcsolatban megjegyezték, hogy a szakmai folyóiratokon kívül ma már szélesebb körű megjelenési lehetőségek is vannak, mint például a Magyar Tudomány és más folyóiratok. Javaslat hangzott el arról, hogy a helyzetelemzés elkészítéséhez összegyűjtött publikációs jegyzékek mindenki számára váljanak hozzáférhetővé.

A demográfia eredményeinek a hazai intézmények formálására, a törvényhozásra, illetve a döntéshozatalra gyakorolt hatásával kapcsolatban többen annak a véleményüknek adtak hangot, hogy a népesedési helyzet problémái nem kapnak megfelelő figyelmet a népességet érintő döntésekben. Az is elhangzott, hogy a döntés előkészítésre orientált programok nem kerülnek érdemi felhasználásra, a népesedéspolitikai korábbi vívmányait törölték, a népesedéspolitikai jelenlegi alakításában sem a Demográfiai Bizottság tagjait, sem a szakmai szakértőket nem vonják be.

A kormányzati programokhoz való kapcsolódásról szólva megemlítették, hogy a demográfia például a Kormány külpolitikai programjához is hozzá tudna járulni a határon túl élő magyarság vizsgálatával.

A résztvevők elismerték, hogy a helyzetelemzésnek az Akadémia által előírt tematika keretében nem volt feladata a tudományág további fejlődésével, célkitűzéseivel kapcsolatos következtetések megfogalmazása. Mindenki egyetértett azonban abban, hogy erre is ki kellene térni és javasolták az anyag kiegészítését egy összefoglaló fejezettel. Ezzel kapcsolatban az alábbi javaslatok hangzottak el:

— Készüljön értékelés arról, hogy a demográfiai tudomány tevékenysége megfelelő-e meg az elvárásoknak, a múltbeli eredményeknek, a nemzetközi trendeknek.

— A célkitűzések között szerepeljen a demográfia kapcsolatainak erősítése egyrészt az Akadémiával, másrészt a közigazgatással.

— A demográfia egyetemi oktatásának ügye a demográfia sürgős megoldásra váró kérdéseként kerüljön kiemelésre.

A helyzetelemzéshez a résztvevők néhány további, nem tartalmi vonatkozású észrevételt is tettek. Így többek között felhívták a figyelmet néhány javítandó kitételre. (Például a 4—7. tábla "faj" megjelölése, a kutatások tematikájában a strukturális demográfia pszichológiai alpontja.) A helyzetelemzéshez fűzött táblákhoz javasolták a források feltüntetését.

A Demográfiai Bizottság felkérte a Bizottság elnökét, hogy az ülésről készített Emlékeztetőt juttassa el az Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának.

Az ülésen elhangzott megjegyzések és módosító javaslatok alapján "A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon, 1980—1994" című anyag a kutatási eredmények tematikus áttekintésével együtt véglegesített formában a KSII Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései című sorozatban jelenik meg 1996-ban.

Csernák Józsefné

A NEMZETKÖZI CSALÁDTERVEZÉSI SZÖVETSÉG KÖZGYŰLÉSE

Manila, 1995. november 10—13.

A Nemzetközi Családtervezési Szövetség — IPPF (International Planned Parenthood Federation) — 1995. november 10—13. között Manilában tartotta közgyűlését. Az indiai Bombay-ben 1952-ben alapított nemzetközi szervezet az elmúlt negyvenhárom évben a családtervezés elterjesztését célzó önkéntes alapon működő nem-kormányzati nemzeti szövetségek elismert vezetőjévé vált. A három-évenként összehívott Közgyűlés célja ez alkalommal az volt, hogy áttekintse az 1992-ben Delhiben elfogadott startégiai terv megvalósulását, módosítsa az IPPF alapszabályának néhány szakaszát és új elnököt válasszon. A Közgyűlésen 140 tagország képviselőjében több mint 300 küldött vett részt. A Közgyűlés vendéglátója a Fülöp-szigetek családtervezési szervezete volt. A Magyar Család- és Nővédelmi Tudományos Társaságot *dr. Klinger András*, a Társaság elnöke és *Csernák Józsefné dr.*, elnökségi tag képviselték.

A Közgyűlés november 10-én délelőtt a manilai Nemzetközi Kongresszusi Központban kezdődött ünnepélyes megnyitóval, amelyen megjelent és üdvözlő beszédet mondott *Fidel V. Ramos* a Fülöp-szigetek elnöke. A küldötteket a vendéglátók nevében *Clio Zabala* asszony, a Fülöp-szigetek Családtervezési Szervezetének elnöke köszöntötte. Az IPPF részéről *Ingar Brueggemann* főtitkár és *dr. Fred Sai*, az IPPF elnöke nyitotta meg a Közgyűlést.

A Közgyűlés programjában az első és a harmadik napon plenáris ülés szerepelt, a második napon az IPPF stratégiai tervének hat témájában párhuzamos szekció üléseket szerveztek. A Közgyűlés hivatalos ülészsaka november 13-án befejeződött, de november 14-én további programként szabadon választható látogatásokat szerveztek néhány területi központba, illetve intézménybe.

Az első nap délelőtti plenáris ülésén a formális ügyrendi pontokat követően az IPPF elnöke beszámolt azokról a fontosabb eseményekről, amelyek a Szövetség teendőire is hatottak. Ebben a tekintetben elsősorban az 1994-es kairói Népesedési és Fejlődési Világkonferenciát, illetve a pekingi Nők Konferenciát emelte ki. Ezt követően az új főtitkár szólt az IPPF előtt álló feladatokról. A délutáni ülés előadásai azt taglalták, hogy miként változott az IPPF különböző testületeiben a nők szerepe 1992 óta. Általános következtetésként megállapították, hogy minden szinten elmozdulás történt a nők nagyobb részvétele irányában. A vitában a fejlődő országok képviselői egyöntetűen hangsúlyozták a nők egyenjogúságának gyakorlati érvényesülését hátráltató tényezőket, mint például a nők körében az analfabétizmus nagyobb arányát és azt, hogy a tradicionális viszonyok között a nők rendszerint nem végeznek az otthonon kívüli munkát.

A második nap szekció ülésein a szexuális és reprodukciós egészség, a családtervezéssel kapcsolatos kielégítetlen igények, az egészséget veszélyeztető abortusz, az ifjúság, a nők egyenjogúsága és a gondozás kérdései szerepeltek. A szekció üléseken a hozzászólások nagy száma miatt nem volt lehetőség a vélemények, illetve tapasztalatok részletesebb kifejtésére. Az egész napos program eredmé-

nyeiről a szekció vezetők a harmadik nap délelőttjén tartott plenáris ülésen számoltak be. Itt ismét alkalom nyílt a hozzászólásra.

A harmadik napon került sor a vendéglátó fülöp-szigeti szervezet bemutatkozására. A délután ülészakon a Közgyűlés megerősítette az IPPF startégiai tervét, ezután következett az új elnök megválasztása. Ezt az eseményt meglehetősen nagy várakozás előzte meg. Eredetileg négy jelölt volt, ketten azonban végül is visszaléptek. Az európai régióból induló *Hanne Risor*, a dán Családtervezési Szövetség elnöke csak hosszas vívódás mondott le a jelöltségről, miután megbizonyosodott, hogy saját régiójában sem kap megfelelő támogatást. A versenyben maradt két jelölt között — *Monique Essed-Fernandes* (Suriname) és *Attiya Inayatullah* (Pakistan) — szoros küzdelem volt. Végül is igen csekély többséggel *Attiya Inayatullah* asszonyt választotta meg a Közgyűlés az IPPF elnökévé.

Csernák Józsefné

A NÉPESEDÉSI KUTATÁSOK PRIORITÁSAI

Nemzetközi kerekasztal értekezlet, Hága, 1995. november 30.—december 1.

A Holland Interdiszciplináris Demográfiai Intézet (NIDI) reprezentatív kerekasztal értekezlettel emlékezett meg fennállásának 25 éves évfordulójáról. A rendezvénynek több mint 40 résztvevője volt. A meghívottak mintegy fele a meghívó intézetet, illetve a holland társintézményeket képviselte, a másik fele az európai demográfiai kutató központok, intézetek, egyetemi kutatóhelyek képviselőit jelent meg. Magyar részről *Klinger András* a KSH elnökhelyettese és *Csernák Józsefné* a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója vett részt az értekezleten.

A kétnapos értekezlet megnyitóját *Jenny Gierveld* professzor, a NIDI igazgatója tartotta. Előadásában összefoglalta az 1970-ben alapított NIDI történetét, érintve azokat az okokat és szervezeti változásokat is, amelyek a Tudományos és Oktatási Minisztérium által történt megalapítástól a jelenleg alapítványi támogatással működő intézményhez vezettek. A NIDI-ben jelenleg mintegy 40 kutató dolgozik, akiknek nagyobb részét a különféle projektek keretében foglalkoztatják.

A kerekasztal értekezlet célja az volt, hogy megvitasson néhány olyan általános kutatási témát, amelynek várhatóan nagy jelentősége lesz a demográfiában.

Az első nap délelőtti ülésén került sor a munkaerő piac és népesség dinamika összefüggéseinek megvitatására. A téma meghívott előadója *H. B. Presser*, a Maryland-i Egyetem professzora a női munka, illetve a két-keresős család modell elterjedésével kapcsolatos amerikai tapasztalatokat ismertette. Előadásában elsősorban a kérdéssel foglalkozott, hogy a munkaperőpiac és a foglalkoztatás új jelenségei milyen irányú eltolódásokkal járnak a családok életében. A felkért holland hozzászóló *Th. A. M. Beckers* professzor a holland időfelhasználási vizsgálat főbb megállapításait foglalta össze. A rugalmas foglalkoztatáson és munkaidőn alapuló ún. 24 órás gazdaság eszméje nagy vitát váltott ki. Ennek lényege a nap 24 órájának figyelembevétele a munkaidő megállapításánál, ami az előadó feltételezése szerint a két-keresős gyermekes családoknak nyújthat megoldást a gyermekek ellátásában azzal, hogy a szülők szabadon választhatnak a hagyományostól eltérő munkaidő beosztást is. A megjegyzésekkel és ellenérvekkel megtűzdelte vitában a hozzászólók több lényeges összefüggésre világítottak rá, így többek között a nem-standard munkaórától való eltérés korlátaira bizonyos foglalkozásokban (például pedagógusoknál), illetve a 24 órás gazdaságra való áttérés kedvezőtlen demográfiai és egészségügyi következményeire.

A délutáni ülés napirendjén a szegénység demográfiája szerepelt. A betegsége miatt távollévő *H. Deleek* professzor képviselőjében *K. Van den Bosch* professzor

tartotta meg a vitaindító előadást, amelyhez holland részről *G.B.M. Engbersen* professzor szolt hozzá. Mindketten hangsúlyozták a szegénység vizsgálatának módszertani problémáit és kutatásának speciális nehézségeit. A demográfia és a szegénység vizsgálatának új megközelítési lehetőségeivel kapcsolatos vitában a hozzászólók utaltak a téma komplexitására és a fogalmi tisztázás szempontjából megemlítendőnek tartották, hogy különbséget kell tenni a hagyományos és a modern szegénység között. Ez utóbbi szempontjából speciális kockázatnak kitett csoportot képeznek a bevándorlók, az időskorúak, az egyedül álló anyák stb. Az ülés azzal az egyetértéssel zárult, hogy a szegénységgel kapcsolatos demográfiai kutatásoknak feltétlenül prioritást kellene biztosítani a jövőben.

A második nap délelőtti ülésére *R. Lesthaeghe* belga professzor "Kulturális és demográfiai különbségek" című előadását vitatta meg. Az előadás felkért hozzászólója *R. van E. Gastelaars* holland professzor volt. Az előadás három témával foglalkozott: a "második demográfiai átmenet" és annak regionális eltérései, az európai kisebbségi kutatások problémái és a mikro-szintű megközelítések alkalmazása a kultúra és a demográfia kutatásában. *Lesthaeghe* professzor úgy vélekedett, hogy az európai népegekben újabban megfigyelhető jelenségek, mint például az életvársi kapcsolat és a házasságon kívüli gyermekszülés előzményei a század elejére nyúlnak vissza. Jelenlegi előfordulásuk tehát a történelmi folyamatosságot jelzi. Az etnikai kisebbségek kutatása ugyancsak a jövő demográfiai kutatásainak prioritásai közé sorolható. Az eltérő kulturális örökségekben gazdag Európa, sokszínű etnikai, vallási és nyelvi összetettségével a különböző kultúrák hagyományos olvasztó tégelye. A kutatások érdekes témája lehet a különböző kulturális (etnikai, vallási, nyelvi) csoportok demográfiai vizsgálata, amelynek fontos eleme az eltérő értékek és normák hatásának megállapítása is.

Az üléseken elhangzottokról *D. J. van de Kaa* professzor, a NIDI Tudományos Tanácsának tagja adott összefoglaló értékelést. Az értekezlet *J. Gierveld* igazgató záró szavaival ért véget december 1-én délután.

A nemzetközi kerekasztal értekezlet mind a napirendre tűzött témák aktualitásával és sokoldalú megközelítésével, mind a példamutató szervezéssel újabb bizonyítást adott a NIDI kezdeményező készségének és várható további előretörésének az európai demográfiában, amelyhez úgy tűnik a kedvező pénzügyi feltételeket is sikerült megteremteni.

Csemák Józsefné

AZ INED FENNÁLLÁSÁNAK 50. ÉVFORDULÓJA

Nemzetközi szimpoziium, Párizs, 1995. október 25—27.

A világ vezető kutatóhelyei közé tartozó francia Nemzeti Népeségtudományi Intézet (INED) nemzetközi konferenciával ünnepelte fennállásának 50. évfordulóját. A konferencia témája a demográfia félévszázadra visszatekintő múltja és előrevetítendő jövője volt.

A konferencia előadásaira négy blokkban került sor. Az első blokkban — mely az utolsó pillanatban került a programba — magáról az INED-ről hallhattak beszámolókat a résztvevők. *P. Festy*, az INED új igazgatója tartott bevezető előadást az INED és a francia demográfia világban betöltött szerepéről, *J. Hecht* mutatta be az INED nemzetközi kapcsolatait, *J. Veron* kifejezetten az INED-nek a harmadik világgal összefüggő kutatásait és tevékenységét elemezte, *J. Legare* (Montreali Egyetem) és *M. Loriaux* (Louvaini Egyetem) pedig a francia nyelvű demográfia egyedülálló tapasztalatairól tartott előadást. A francia demográfia specifikumairól

szólt *R. Pressat*, az INED nyugalmazott kutatási igazgatója. A sok ismeretanyagot tartalmazó előadások egyik vitapontja a francia nyelv kérdése volt, ahol az előadók sikraszálltak a francia nyelvű demográfiai publikációs rendszer továbbfejlesztése mellett, ugyanakkor a résztvevők szorgalmazták a kutatási eredmények angol nyelvű közzétételét.

A második blokkban került sorra az elmúlt fél évszázad demográfiai eredményeinek bemutatására, a harmadik blokkban pedig a demográfia jövőjének megvitatására. A programszervezők, *J.-C. Chasteland* és *L. Roussel* ezekhez a blokkokhoz 7 országot választottak ki és az országokból egy-egy reprezentánst kértek fel a múlt, illetve a jövő prezentálására. A kiválasztott országok a következők voltak: Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, Olaszország, Magyarország, Oroszország és az Egyesült Államok.

J. Schmid (Bambergi Egyetem) bevezető előadása után az egyes országok tapasztalatairól, az elmúlt fél évszázad eredményeiről és problémáiról sorrendben előadást tartott *R. D. Lee* (Kalifornia Egyetem — USA), *A. Desrosières* (INSEE — Franciaország), *Klinger András* (KSH — Magyarország), *M. L. Bacci* (Firenze Egyetem — Olaszország), *G. Frinking* (Tilburg Egyetem — Hollandia), *C. M. Langford* (Londoni Közgazdaságtudományi Egyetem — Nagy-Britannia) és *A. Vichnevski* (Oroszország Tudományos Akadémiája).

A demográfiai kutatások jövőjéről szóló országtanulmányokat *S. H. Preston* (Pennsylvania Egyetem — USA), *A. Blum* (INED), *Hablicsek László* (KSH Népeségstudományi Kutató Intézet — Magyarország), *G. Caselli* (Római Egyetem — Olaszország), *F. Willekens* (Rijks Egyetem — Hollandia), *M. Ni Bhrolchain* (Southampton Egyetem — Nagy-Britannia) és *A. Avdeev* (Moszkvai Egyetem — Oroszország) jegyezték. Az előadások összefoglalóját *J.-M. Poursin* (INED) terjesztette elő.

A negyedik, záró ülésen kerekasztal-beszélgetést hallgattak meg a résztvevők. A kerekasztalnál helyet foglalt *G. Calot*, az INED volt igazgatója, *J. Chamie*, az ENSZ Népesedési Osztályának vezetője, *H. Page* (Nagy-Britannia), *J. Duchene* és *N. Bonneuil* (Belgium), s a beszélgetőpartnerek elsősorban benyomásaikról adtak számot, valamint az oktatás kérdését helyezték előtérbe. A konferencia *P. Festy* zárszavával ért véget.

A magyar résztvevők közül *Klinger András* átfogó képet vázolt fel a magyarországi demográfiai kutatások, az intézményrendszer és a demográfiai ismeretek, kutatási eredmények közzétételének félévszázados fejlődéséről. *Hablicsek László* elsősorban a hazai demográfiai kutatásokat (is) érintő, utóbbi időben megfigyelhető változásokat vizsgálta, valamint ismertette a KSH Népeségstudományi Kutató Intézet kutatásfejlesztési terveinek néhány központi témáját.

Hablicsek László